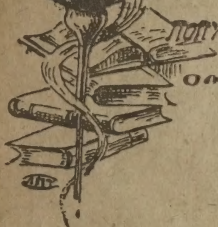

ЗНАННЯ

БІБЛІОТЕКА

ПОПУЛЯРНО-НАУКОВИХ ВИКЛАДІВ
під редакцією
ОМЕЛІА ТЕРЛЕЦЬКОГО.

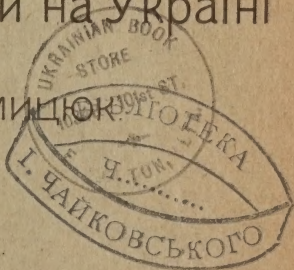

Ч. 3.

Земельні реформи на Україні

написав

ОЛЕКСАНДЕР МИЦЮК

ЛЬВІВ, 1921.

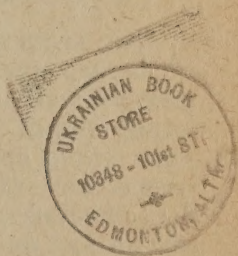
Накладом Української Книгарні і Антикварні у Львові.

Земельні реформи на Україні

написав

ОЛЕКСАНДЕР МИЦЮК.

ЛЬВІВ 1921.

— Накладом Української Книгарні і Антикварні у Львові. —

LIBRARY
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

З друкарні „Діла“ Львів, Ринок ч. 10.

333.32
M9992

Земельні реформи на Україні.

Про земельну реформу не приходиться говорити инакше, як про боротьбу двох шарів громадянства: дворян та інших більших землевласників з одного боку, а трудового селянства з другого. У нас на Україні, як і скрізь по світі, боротьба та велася чи то в формі економічного суперництва і спокійно, чи то в формі революційної сутички бурхливо і часом навіть криваво...

1. Реформа 19. лютого 1861. року.

Перед реформою 1861. року ставали вже частішими розправи кріпаків над своїми панами. На сімдесяті роки моглаби випасти нова Пугачевщина, різанина кріпаками своїх володарів; цьому одначе встигли запобігти. Німець Гакстгаузен радив царю Олександрю II. дати реформу зверху, не ждучи, доки вона завоюється знизу через повстання кріпацьких мас. Царь послідовно став на цей погляд і коли дворяне суперечили, не хотіли давати землі й волі селянству, він їм в їхніх же інтересах нагадував оту пораду розумного німця й реформу довели до кінця.

Соціялісти і ліберали домагалися віддачі селянству всеї землі, яка була у користуванні селян до визволення. Але поміщицька кляса своїм впливом не допустила до цього. У селян одрізали частину тої землі, яку вони мали за панщини для прожиття. Це на те, аби селянин і після увільнення з кріпацтва зіставався в господарській (або по вченому економічній) залежності від бувшого поміщика. З множенням селянства ця залежність збільшилася до того, що селяне в 1905. або 1917. р. опинилися в неволі, не гіршій як за кріпацтва.

Соціялісти домагалися віддачі землі селянам безплатно, але поміщики відстояли собі за землю дуже високі викупні та оброчні оплати, іноді вищі навіть від доходности землі. До виплати викупу селяне позбавлені були свободи переїздів та переселень, зістаючися таким чином і далі прикріпченими до землі й являючися через те саме дешевими робочими руками для поміщицьких господарств. Отже селяне-хлібороби здобули тільки особисту волю, але під оглядом господарським тягли далі, тільки в іншому вигляді ярмо кріпацької неволі. Селянська кляса була за слаба й темна під той час, щоби дати відпір дворянським впливам, а соціялісти ще не мали глибшого опертя в народі, їхніх сил не вистарчало, хоча вони йшли на крайности, аби тільки розхитати урядову машину, уживаючи для того між иншим терору.

Скоро після проголошення реформи Краков стріляв у царя Олександра II. та не вцілів. Юрба його схопила й хотіла розірвати на шматки. „Дурні! цеж я для вас зробив, а ви не розумієте!“

„За що ти стріляв у мене?“ поспитав царь.
 „А за те, що ти обіцяв народові землю, та не дав“.

Так поставилися до земельної реформи 1861. р. тодішні соціялісти. В міру наближення до нашого часу не тільки трудове селянство, а й найширші непоміщицькі круги російського громадянства давали таку саму оцінку реформі 1861. р., як у свій час соціялісти. Скасування кріпосного права не запобігло, а тільки на пізнійше відложило новий виступ народніх мас. Для селян не прийшов іще „слухний час“.

2. Селянські розрухи 1902. року.

В 1861. р. селянство було „визволене“ не тільки з кріпацтва, але й з доброї частини землі. У величезній більшості наділялися селяне найнижшим з визначених наділів, а опріч того велика сила селянства одержала „даровий“ наділ, тоб то майже саму тільки садибу. Наслідком цього в 1902. р. сливе половина населення України, а в Полтавщині так навіть і більша половина тягла злиденне півголодне існування. Неврожайний 1902-й рік ще більше розпалив злість і незадоволення селянства й воно цілою масою рушило на боротьбу з поміщицькою клясою на Полтавщині та Харківщині. В Константиноградськiм і Полтавськiм повітах полтавської губернії селянство, не зачіпаючи самих поміщиків, пішло на економії і розібрало в 54 маєтках для себе всі запаси поміщицького хліба. Те саме сталося й у валківськiм та богодухівськiм повітах Харківщини, де розібрано хліб з 25 еко-

номій і розгромлено чотирі економії. Луна про розрухи 1902. року розкотилася ген поза межі цих губерній і навіть самої України. В деяких великоруських місцевостях вибрано ходаків і післано їх на місце розвідатися, в чім річ, та як треба ділити панські маєтки ..

Цей перший грім з ясного неба оглушив багатьох. Харківський губернатор князь Оболенський безжалісно здавив рух. За це поставилося до князя неприхильно навіть ліберальне громадянство, а по постанові партії соціалістів-революціонерів мав його забити Качура та замах не вдався... Правлячі поміщицько-урядничі круги з міністром Плеве на чолі задумали відтягти громадську увагу від земельного питання успішною війною з Японією, одначе ця війна скінчилася для них цілком инакше, ніж вони сподівалися.

3. Революція 1905-6. року.

Нешаслива для Росії війна з Японією потягла за собою першу російську революцію 1905-6. року. Селянство взяло в цій революції найдіяльнійшу участь, повівши боротьбу в першу чергу з своїм клясовим противником, великоземельним власником, борючися одночасно за землю й волю. Чи селянство робило страйк, чи здіймало робітників в економіях, чи вирубувало ліс, робило спаші, займало поміщицькі землі, чи розбирало воно хліб і громило маєтки або палило їх, — одно було у нього на думці: примусити поміщиків покинути землю, після чого земля залишилася б селянам. Селянство стало на тім, що земля божа,

що вона може належати тільки тому, хто на ній працює своїми руками. Звідціль основна думка селянства — всіми заходами „викурити“ поміщика або більшого арендатора. Крім багатирів все село брало участь в руху, при чім кожде село вело боротьбу з своїм поміщиком. Багаті селяне, маючи худобу, брали участь тільки в вирубах ліса та гуртових спашах. Рух 1905-6 року вже намітив розкіл і між самим селянством. Багатшим селянам, як і поміщикам, однаково не вигідно було, що селяне домагаються ліпшої платні за роботу, що селяне стоять проти власности нетрудової. Одначе було помітно, що трудове селянство активно виступало тільки проти тої багатирської селянської власности, яка мала приблизно по верх 50 дес. на Правобережжі та Лівобережжі і по верх 100 дес. на Степовій Україні. Найбільшим агітатором серед селянства була народня нужда, але по части провадилася і мала силу агітація Революційної Української Партії (Р. У. П.) і російських соціалістів революціонерів. Велику ролю відіграла в цій агітації в 1905-6 роках безпартійна професійна „Селянська спілка“, яка мала свої організації по всій Україні й Росії.

Рух був спрямований проти землевласників, як суспільної, вордожї до селянства кляси сільсько-господарських підприємців. Трудове селянство, не розріжняючи станів і національности, боролося проти всіх тих, хто користувався землею, уживаючи найманої праці, чи був то поміщик, арендатор, дворянин, купець, піп, селянин, чи жид, і однаково як проти великих, так і проти середніх і навіть малих маєтків, раз мали вони не трудовий харак-

тер. Рух направлявся не проти поміщиків особисто, а проти володінь, проти принципу нетрудової власності: „нам не поміщики потрібні, говорили селяне, а їхня земля“. Як в 1902, так і в 1905-6. роках жадних насильств над особою поміщиків не було помітно.

Революційний аграрний рух 1905-6. року поліпшив зарібну плату селян, зменшив арендну плату, але не продажну вартість землі, викликав на решті почуття людської гідності в простім народі і упевненість у тім, що організоване селянство, громада-великий чоловік. Одначе викурити з села свого віковічного противника, більшого і нетрудового власника селянству не вдалося. Землі поміщицькі, тимчасово захоплені селянством, знову вернулися назад до панів.

Царський уряд мав ще велику силу і подавлював народне повстання. Часто бувало, що юрбу, яка вчора бушувала, оточувала кавалерійська козака військова частина, й силою ставила її на вколішки перед офіциром караючого загону або становим приставом. Починалася розправа з селянством, часом страшенно жорстока. Такими жорстокостями вславився цілий ряд карателів. Одного з них статського совітника Філонова, за екзекуцію над сорочинськими селянами, тероріст забиває серед білого дня в центрі Полтави, виконуючи прилюд суд партії соціалістів революціонерів.

4. Столипінська земельна реформа.

Поміщицько капіталістичні шари взяли гору в революційній боротьбі 1905-6. року. Капіталісти

вийшли побідниками в боротьбі з робітництвом; більше землеволодіння перемогло натиск трудового селянства. Нетрудові шари використали в своїх цілях царя Миколу II, його уряд і навіть народне представництво. Скликана перша Дума Державна, або як її звали „Дума народніх надій“ була розпущена за те, що в земельній справі стояла за селянство. Те саме постигло й другу Думу, „Думу народнього гніву“. Виборчий закон до Думи змінено на користь панства так, що третя Державна Дума була вже цілком на боці поміщиків і капіталістів і затвердила всі закони в земельній справі, які виробив міністр Столипін.

На Україні між капіталістичними шарами і трудовим народом довгий час була цілковита прірва, не було того переходового містка, яким був у Західній Європі середній стан, буржуазія. Дуже пізно появилася у нас міська та промислова буржуазія. Вона появилася у нас у тім часі, коли роля буржуазії на заході вже була відіграна, коли там минула її ліпша пора. А вже сливе непомітно було у нас до революції 1905-6 року верстви сільської буржуазії. Проти бідняків селян стояла сама велика дворянська посілість. Ріжниця що до земельної власності між обома станами біла в очі, не було між ними ніякого переходу. Тому після аграрної пожежі 1905-6 року дворянство в союзі з владою через Державну Думу і Раду та через царя проводить законодавчим шляхом такі основи земельної реформи, які створилиб між великим землеволодінням і малоземельним селянством щось в роді суточок, якийсь проміжок із селянської буржуазії. В майбутній боротьбі бідного селянства з великим

неукраїнським землеволодінням перші удари бідноти булиби вимірені на свого таки українського селянина, тільки багатшого, а поміщики, відбиваючи змагання голоти, малиб такого сильного спільника, як міцний заможний мужик. Законодавство Столипіна на користь дворянського землеволодіння та капіталістичних інтересів було „ставкою на сильних крестян“. Хто має, у того нехай ще й примножиться, а хто майже нічого не має, як от малоземельні, той нехай і того зовсім позбудеться, стане пролетарем.

Земельна реформа Столипіна полягала на: руйнуванню „общини“ (громади), операціях (чинностях) селянського земельного банку й вкінці на переселенню в Сибір.

По даним на 1877 р. найменше „общинного“ (гуртового, громадського) володіння знаходилося на Правобережній Україні: 15,4 процента всієї догідної (ужиточної) земельної площі. Переважало особисте землеволодіння і на Полтавщині, де общинне землеволодіння творило 15 проц. площі. Зате у всіх інших губерніях України переважало гуртове, общинне (передільне чи непередільне) володіння землею: на Харківщині творило воно 95,2 проц. всієї кількості догідної землі; на Чернігівщині 51,3 процента землі; на Херсонщині 88,7 проц. площі, в Таврії 79 проц. площі і нарешті, на Катеринославщині 97,4 проц. площі. По закону, проведеному Столипіном надалі заборонено робити урівнюючі общинні переділи, а натомість заможнішим селянам давалася змога виділити з общини у приватну власність свої участки землі, і вони виділялися, причім в нагороду за виділ, уряд да-

вав їм ліпші землі, полишаючи общині гірші. Село дійсно після цього закону розколалося. Сильне селянство з урядовою підтримкою добре собі влаштувалося, але нажило ворогів у решті селянства і відштовхнулося в бік поміщиків. Так бажаний проміжок поволі складався. Община руйнувалася. Між панами говорилося: общинники, не знаючи своєї власности, не шанує й чужої, він переділяючи громадські землі, може додуматися й до переділу й поміщицьких маєтків. Опріч того до гуртового землеволодіння закликали й соціялісти, побільшуючи цим неблагодійність общини. І уряд напосівся на общину, виставляючи в протывагу їй та вихваляючи приватне хуторне господарство. Розуміється, були й небагаті селяне, що волею чи неволею, ратуючи свої наділи, виходили таки й собі на відрубні, окремі господарства. Для добровільного набування землі селянами у поміщиків заложено в 1882 р. Селянський поземельний банк, який після революції 1905-6 р. покликаний був переводити столипінську земельну політику. Насамперед цей банк широким закупом дворянських земель після 1905-6 року, коли сила їх була викинена на ринок, коли от-от уже могли селяне здобути землю по дешевій ціні, не тільки задержав високі попередні ціни на землю, а ще навіть причинився до їх дальшого зросту. Називаючися селянським був цей банк властиво швидче дворянським. Купували селяне від банку землю на виплат на 13, 18, 28, 41 і 55¹/₂ років, вибираючи здебільшого останній речинець. Найбідніші селяне купували землю сільськими громадами, трохи заможніші товариствами. В обох випадках гурто-

вої купівлі набувалася земля за круговою порукою. Нарешті сильніші, багаті селяне купували землю кожний одинцем. В перших двох випадках куплена земля становила власність гуртову, в останнім особисту. Для прикладу навожу тут набуття землі громадами, товариствами і окремими господарями за час від 1883 до 1908 року в отсих губерніях (беру по одній губернії в кожній з трьох частин України):

Губернія	Громада ми		Товариствами		Окремими хазяїнами		Разом	
	Десятин	%	десятин	%	десятин	%	десятин	десятин
Правобережна Україна 1. Київщина Лівобер. Укр. 2. Полтавщина Степ. Україна 3. Катериносл.	10.693	5,8	166.504	91,5	4.094	2,7	182.101	
	24.481	9,0	216.121	77,0	38.483	14,0	279.085	
	157.883	40,0	229.992	58,0	6.826	2,0	394.701	

Нехай читач зверне увагу на те, що набуваючи землю добровільно, селянство добровільно ж вибирало для себе не особисту, приватну власність, а як бачимо, гуртову, переважно товариську. За 25 років набуття землі на Катеринославщині приватної власності знайшлося тільки 2 проц., на Київщині 2,7 проц., і найбільше, хоча всетаки не багачко, на Полтавщині—14 проц.; решта набутої землі припадає на власність гуртову.

Банковий кредит для селян покупців землі був дуже тяжкий. Селянство довго і вперто виплачувало, але за несправність банк забирав таку землю назад, а все виплачене, часом протягом десятків літ, пропадало. За 18 років своєї діяльності на Полтавщині (від 1888 до 1900 р.) банк відобрав у селян назад 70 проц. всієї землі набутої сільськими громадами; від товариств віднято 12,3 проц., від окремих господарів, багатих селян-покупців лишень 0,1 проц. Банк ставав у пригоді тим селянам, що й без нього могли обійтися, а не тим хто потребував піддержки. Про його діяльність за 18 літ на Полтавщині статистик Реклицький говорить: „Селянський банк не може бути користним тій частині сільського населення, котра найбільше потребує землі“, тобто безземельним і малоземельним хліборобам. І це була щира правда.

В переселенню за Урал вбачав уряд свого рода продоховину, крізь яку випускалися з державної машини суспільні пристрасти, аби машина не розірвалася. З густо населених губерній України викидався неспокійний елемент з безземельного та малоземельного селянства кудись далі, на Сибір. Очі селянства від великої власности у себе

дома одверталися на далекі „зелені“ та „сірі“ клини в золотих горах, де, як у казці, всього недостатком. І одного року найбільша переселенська хвиля винесла з Полтавщини за Урал увесь річний людський приріст.

Та й переселення за Урал не кожному могло бути корисним. До близчих областей Сибіру, якими являються: Тургайська, Уральська, Семипалатинська, Акмолинська і Томська, можна було пориватися, маючи на переселенську сімю 50 руб. на проїзд та 400 рублів на влаштування господарства, а для переселення в дальші області Сибіру на проїзд 100 руб. та на загосподарення 600 карбованців. Так багато грошей могли, продавши все своє майно разом із землею, зібрати лише селяне, що тут на Україні мали землі від двох десятин і вище. Безземельним же і тим, що мали землі до 2 дес., нічого було й рипатися. Тимчасом оті то малоземельні й складали головну масу переселенців. З Полтавщини за рік 1908 більша половина (61 проц.) тих селян, що переселилися, прибула на нові місця без необхідних коштів і через одне це були, значить, наперед засуджені на бідування, і тільки. Крім того золота пора переселення взагалі минула.

На далекім сході, в Амурській області й Усурійським краю давно вже всі ліпші вільні землі розібрані, а в останнім часі мусіли наврізувати переселенцям участки в багнистих місцевостях. В західнім Сибіру теж нічого доброго незосталося, й за для нових участків мусіли вдертися в тайгу, густі незаймані людською рукою чатинні ліси. В степовім Киргизьким краю, що давніше особливо був

привабним для нашого хлібороба-степовика, в останнім часі з нарізкою участків мусіли йти в безводні пустині, які опріч безводности мають такий тонкий шар чорноземлі, що тільки-но його зруш, як вітер забирає і розпоршує по мертвим степу.

Видко не всім солодко живеться на нових сибірських землях і серед чужої природи та люсей, коли переселенці на чужині складають отакі жалісні пісні:

Україно, ненько наша,
Де ти? озовися!
Гей, як тяжко нам тут жити,
Прийди подивися...

Нова світова війна 1914—1917 року припинила столипінську земельну реформу, а революція 1917 року й зовсім поклала їй кінець.

5. Реформа Центральної Ради.

Для Росії нещасливо закінчилася довга тяжка світова війна. Царський чиновницько-поміщицький державний лад виявив свою повну нездарність. Зовнішні обставини, поразки на фронті зробили в цім державнім ладі великий пролом.

Перший дворянин царь Микола II. упав з престолу, зробилася республіка. Побідний хід революції, що розпочалася в марті 1917 року, віддав владу в руки робітництва й трудового селянства. Навчене досвідом 1902 р., а ще більше 1905-6 р. селянство, поборовши поміщицьку клясу, вже знало, як бути з панським і взагалі більшим нетрудовим землеволодінням. Ідучи за гаслом соціалізації (усуспільнення) землі воно, домагалася і таки

добилося для України й самостійности. Соціалізація і самостійність були для селянства здійсненням давнішого клича „землі і волі“. Всі землі, чиїб вони не були: панські, попівські, багатих селян, коли тільки мали нетрудовий розмір, були революційним шляхом захоплені селянством разом із реманентом і згідно з селянським світоглядом розділені між трудовими шарами села. Це все зробилося само собою і Центральній Раді, першому справжньому представництву самостійної Української Народньої Республіки, лишилося тільки записати в законі те, що трапилося в житті.

Центральна Рада під головуванням М. Грушевського це й зробила, ухваливши тимчасовий земельний закон 18. січня 1918 року. Закон цей касував право власности на всі природні добра: землю, воду, ліси і підземні багатства (артикул 1). Всі ці добра оповіщені добром всього народу (арт. 2), яким мали право користуватися всі громадяне Української Народньої Республіки без різниці полу, віри й національности (арт. 3). Мали користуватися для загально-державного господарства (як от досвідні і зразкові поля) і для приватно-трудового, яке ведеться власною працею окремими особами, сім'ями або спільно товариствами (арт. 6,б). Попереднім власникам лишалося стільки землі, скільки вони своїми силами могли обробити, зіставалася за ними одначе земля не на власність, а лишень у користування (арт. 21). Для нових одбирачів землі нормою наділення мала бути така кількість землі, якої вистало б для задоволення споживчих потреб і для підтримки свого господарства, але ця кількість не могла пе-

ревищати розміру трудової норми (арт. 9). Від попереднього власника земля одбиралася безплатно, так само вона передавалася й селянам (арт. 12).

Цей закон ухвалювала Центральна Рада вже тоді, як Київ обстрілювали більшовики. Невдовзі потім Генеральному Секретаріатові і Центральній Раді прийшлося відійти з Києва на Житомир, а для очищення України від московського більшовицького наїзду зробити союз із Німцями. Германо-австрійські війська дійсно незабаром після підписання берестейського договору за якийсь місяць викинули більшовиків з України зовсім, але ця зовнішня сила буржуазно-поміщицької монархії, не стрінула в українським народі прихильности. Німці були незадоволені з того, що віддана селянам земля в одних місцях облогувала, а в ліпших випадках дала низчу проти поміщицької продукцію, тимчасом як їм треба було як найбільшої харчової підтримки для своєї, в той час уже знесиленої в боротьбі батьківщини. Німці пробували було вплинути на тодішній український уряд, вони думали прикликати до влади поміркованіших людей з поміж Українців, змінити земельний закон, а коли нічого з того не вдалося, зробили внутрішній переворот.

6. Гетьманська земельна діяльність.

Поміщицька кляса потрапила привернути на свій бік созвучне їй вище командування розташованої на Україні німецької армії. А щоб надати своїм шкірним інтересам вигляд справедливого ді-

ла, поміщики спритно використали помилку в суспільній політиці Центральної Ради. Наше селянство що до своєї забезпечености землею ділиться на кілька шарів, почавши від безземельних і вище. Безпосередно за тими селянами, що мають землі не більше трудової норми, йдуть такі, що хоча й мають й понад трудову норму, але обробляють землю самі, вживаючи для цього трохи більше найманої праці, ніж трудові господарі. Це шар на пів трудовий, на пів капіталістичний, так звані куркулі, що мають пересічно на Полтавщині напр. приблизно 25—50 дес. кожний. Цю верству українців хліборобів треба було лишити в спокою і не займати. На жаль так не сталося. Через вивласнення й одняття у неї частини землі всю її, досить значну що до свого значіння, відштовхнувши від бідніших селян, до котрих вона природно притикає, відкинули в протиприродні обійми поміщиків-чужинців. Поміщики при помочи цих хліборобів-демократів повели боротьбу проти українського уряду і проти демократичного земельного закону. Боротьба ця скінчилася тим, що поміщики під охороною німців та за їх згодою, голосами таки української хліборобської маси вибрали гетьмана, німецькими руками розігнали українську Центральну Раду, а руками нового, з своїх людців зложеного гетьманського уряду, відняли назад і повернули собі свої поміщицькі землі, скасувавши земельний закон Центральної Ради. Поміщики з допомогою німецького війська вернулися назад в свої маєтки, зробили, де треба було, езекуції над селянством і за розібрані маєтки та втрати живосилом стягли з селян грошеві контрибуції. Відновив-

ши „святу незайману приватну власність“ у повнім обсягу, гетьманський уряд готував якийсь свій земельний закон, котрого одначе суспільність не діждалася. Відомо було, що основи земельного закону запропоновані німецьким послом, бароном Муммом, що на підставі цього закону селяне могли купувати землю в поміщиків по добровільній згоді з тим, що в одніх руках не могло зібратися більше 25 дес. землі. А що статистика показує, що по вільній згоді може набувати землю лише заможнійше селянство, яке вже має землі не менше 9 дес., то значить і в гетьмана Скоропадського було змагання ставити ставку на сильного, тільки цим разом не мужика вже, а козака. Заповіт нашого минулого проказує, мовляв, відновлення старого заможнього козацтва. Взагалі за гетьмана українське суспільство відчуло недостачу своєї буржуазії і висунуло відповідний світогляд і нові партії, якот хліборобів-власників, хліборобів-демократів і т. и. Та з земельних законів Скоропадського, чи краще німецького головно-командуючого Айхгорна нічого не вийшло. Айхгорна забив соціаліст революціонер, а незабаром упала імператорська влада в Німеччині. Гетьман тоді об'явив федерацію з Росією. Так крім землі народ наш утратив і самостійність і волю. Чаша терпіння переповнилася. Співучий наш народ склав уже пісню:

„За гетьмана за Павла
Наша воля полягла“.

І от тоді Український Національний Союз ухвалив всенародне повстання, яке під проводом Директорії за якийсь місяць безслідно змело.

навязану поміщиками та капіталістами проти-народню владу.

7. Земельний закон Директорії.

Селянство само, без участі міського робітництва, під проводом української інтелігенції могутнім поривом знову побороло в проти-гетьманським повстанні поміщицько-капіталістичну владу, знову захопило землі, як за часів Центральної Ради, посадивши поміщиків, що брали контрибуції й чинили розправи, в тюрму. 8-го січня 1919 року ухвалила Директорія вироблений народнім міністром Шаповалом земельний закон. По суті цей земельний закон нічим не одрізнявся від земельного закону Центральної Ради. І по ньому земельні багатства одбиралися безплатно від поміщицької кляси й передавалися у всенародню власність, на безплатне користування безземельному та малоземельному селянству. І закон Директорії, як і закон Центральної Ради, як і все большевицьке земельне законодавство, був збудований на основах соціалізації, на ґрунті якої стояла партія соціалістів-революціонерів. І він цілком і безоглядно йшов на зустріч змаганню селянства: знищивши нетрудове землеволодіння, заволодіти всією землею. Навіть умовини його видання були ті самі, що й під час видання закону Центральної Ради. Як і тоді проти соціалістичної влади України, так і тепер пішла війною соціалістична (комуністична) Російська Республіка. Московські комуністи не воювали з Україною доти, доки влада була в руках поміщицько-капіталістичного уряду гетьмана, і за-

разже вирушили проти України, як тільки селянство скинуло з себе панування свого клясового противника. Як і закон Центральної Ради, закон Директорії видано поспішно, між иншим і в тій цілі, щоби запобігти большевицькій агітації. Уложено його так, аби большевики не мали змоги чіплятися в своїй проти-українській пропаганді. Це недобре одбилося на подробицях закону, але не зменшує, розуміється, істотної ваги прийнятого цим законом загально-народнього права на землю, ухваленого потім і Всеукраїнським Трудовим Конгресом. Розходючися по хатах, селянський парламент України, Трудовий Конгрес видав універсал, в яким доручає урядові Української Народньої Республіки, провадити й на далі свою працю по проведенню земельної реформи, в основі якої лежить передача землі без викупу трудовому народу*. Большевики, завоювавши Україну, скасували Трудовий Конгрес, скасували і все законодавство Української Держави. Прикриваючися гучними словами про самоозначення аж до одділення від Росії, вони на ділі не лишили каменя на камені від самостійности України, від свободи самоозначення, громадянських свобод і основних прав людини і т. д. і. т. д.

8. Земельний декрет комуністів.

Комуністична влада принесла відразу диктатуру російського пролетаріату над українським селянством, яка скоро виродилася в диктатуру комуністичної партії і то навіть над самим робітництвом, не тільки над селянами. По основному закону „Ро-

сійської Соціалістичної Федеративної Соціалістичної Республіки“ з 10. липня 1918 року, який спочатку на ділі, а після й правно обов'язував і на Україні, котра за большевиків не користується навіть автономією (самоуправою), касувалася взагалі всяка власність (розділ перший, артикул 3). „Аби здійснити соціалізацію землі, читаємо там, приватна власність на землю зноситься й увесь земельний запас оповіщається всенароднім добром та передається працюючим без жадного викупу, на основі рівного користування землею“. Ліси, нідра й води загально-державного значіння, та весь живий і мертвий інвентарь, взірцеві маєтки та сільсько-господарські підприємства були оповіщені „національним майном“, себто націоналізовані (удержавлені). Як бачимо, большевикам, порівнюючи з контр революційними по їх словам Центральною Радою та Директорією, не прийшлося сказати нічого нового. Поміщицько-капіталістична влада вже була перед тим поборена і вся земля була вже у селян разом із владою. Большевики лишень відняли від селян цю владу.

26. травня 1919 року в Києві вмісно для України був виданий з невеликими одмінами той самий закон про соціалізацію землі. Його § 1 касує власність на природні добра. В арт. 3. всі види приватного, особистого землекористування признано тимчасовими і одживаючими, а до соціалізації додається дещо й з комуністичного устрою — сільські комуні і радянські господарства. Та є „соціалізація“ і соціалізація. По законам Центральної Ради і Директорії земля передана селянству і воно зіставалося повним господарем її пло-

дів. По большевицькому закону земля теж соціалізована і передана в обробіток селянства, але плодами землі та й взагалі добутком селянського господарства розпоряджається не селянин, а партія комуністів. Нічого не даючи в обмін, від селян тимчасом забиралося все: зерно, худобу, городину, курей, голубів і яйця, полотно, одягу й чоботи, сіно й соломую... Забиралося безплатно, не завжди лишаючи на споживчі потреби родини. От у чім різниця між большевицькою соціалізацією і тою соціалізацією, яку проводили закони Української Народньої Республіки. От чому селянство ненавиділо й боролось з комунізмом.

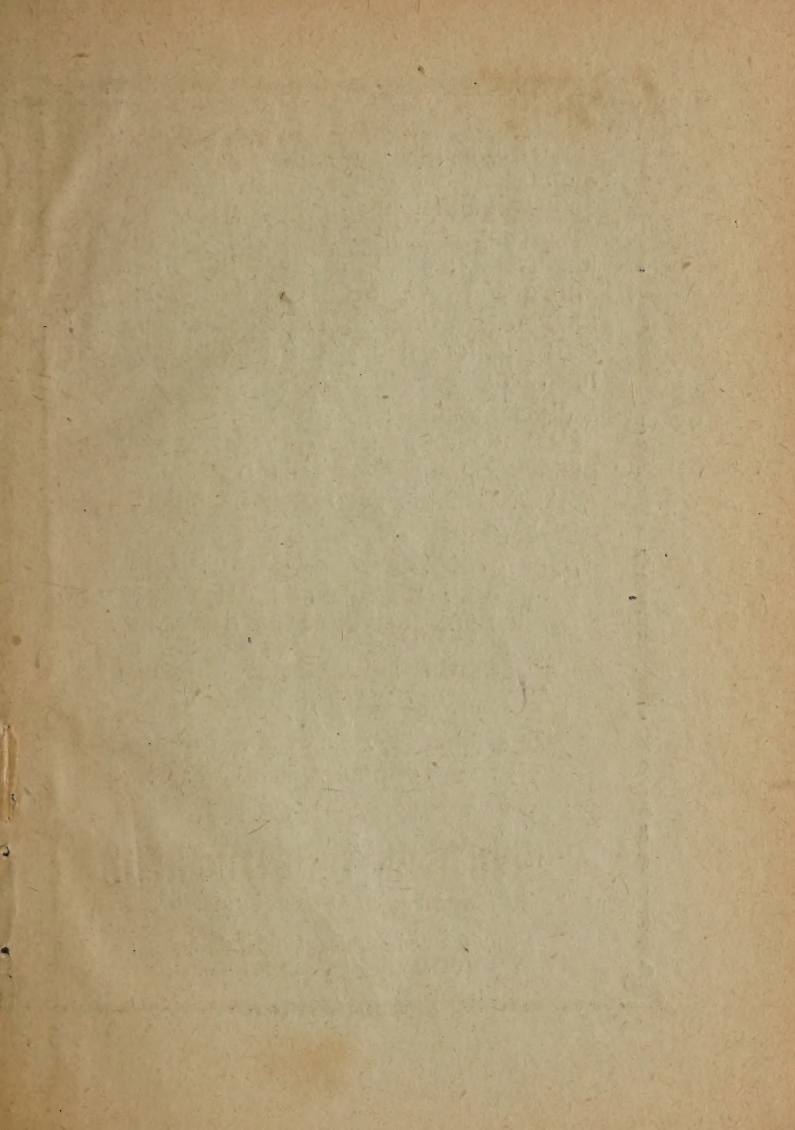
Засновані комуні, навіть з найсвідомішого безробітного петроградсько-московського пролетаріату, й осаджені по 30—40 чоловіка в найліпших, поміщицьких маєтках, позагибали: на початок 1919 року 83 проц. комун розпалося, а в середині 1919 року перестала існувати й решта й кредитів на них комуністичний уряд уже більше не відкривав. „Совітські хазяйства“, друга відміна большевицької спроби, робилися з поміщицьких маєтків і влаштовувалися на зразок великих фабричних підприємств із самостійним управителем на чолі. Ними думалося прогодувати столиці і робітництво хлібом. Влітку 1920 року вияснилася остаточно мертвотність і цієї думки: „совхози“ (совітські хазяйства) дали дуже мало хліба, а селянство вбачало в них лише відновлення колишніх поміщицьких маєтків і різко проти них повставало. Загуляв червоний півень і від нього 23 проц. совітських садіб згоріло. Так і цю спробу довелося визнати невдалою, як і все те, з чим тіль-

ки не підходила до нашого селянина чужонародня, наїздницька, спочатку московсько-пролетарська, а потім партійна комуністична влада, що його завоювала.

Такий в найзагальніших зарисах найважніший зміст шістьох земельних реформ на Великій Україні, не торкаючися Наддністрянської та Кубанської України, цих автономних одиниць в майбутній федеративній Соборній Україні. Докладніші відомости про їх подаю в інших своїх працях про земельну справу, до котрих і одсилаю тих, кому це булоб цікаве.

У Львові, 26. III. 1921.

Бібліотека „Знання“ містить популярно-наукові виклади з поля різних, теоретичних і практичних наук.

Виклади призначені для ширших українських, народніх мас, що не мають змоги слухати безпосередно таких викладів. Кожний виклад становить для себе цілість і його можна виголосити протягом 30—40 хвиль.

Досі вийшли:

Ч. 1 Ом. Терлецький: „Як будував і як руйнував український народ“.

Ч. 2 Д р Ол. Тисовський: „Мир і війна у мурашок“.

Приготовляється до друку:

Ч. 4 Вол. Дорошенко: „Шевченко і його думки про громадські справи“.

Редакція Бібліотеки „Знання“

у Львові, вул. Корнятків ч. 1.

Поодинокі випуски можна одержати в головному складі:

УКРАЇНСЬКА

- КНИГАРНЯ і АНТИКВАРНЯ -

у Львові, вул. Рутовського ч. 22.

Видавець і одвічальний редактор:
Омелян Терлецький.